

GOTTFRIED BARNA

A SZÉKELY HADOSZTÁLY MEGALAKULÁSA



Néhány nap alatt a székelyek kitakarították, lakhatóvá tették a körleteket. Napjaik azzal teltek, hogy alakzatban, nyolcas sorokban bejárták Kolozsvár főterét és fontosabb utcáit. Erőt árasztottak, és nyugalmat hoztak a város magyar lakosságának. A kincses város fellélegzett, ez a helyzet azonban csak néhány napig tartott.

Erdélyben 1918 áprilisában létrehozták az 1. hadsereg szállásmesteri osztályából, az első Generalkommando¹ részeként azt a Brassóban működő katonai közigazgatási egységet, amely szeptember elején alakult át Gruppen Kommandó Siebenbürgenné, erdélyi csoportparancsnoksággá, ettől kezdődően hadműveleti parancsnokságként is funkcionált. Elöljárója Anton Goldbach Edler von Sulittaborn altábornagy volt, ő rendelkezett az alárendelt cs. és kir. 1. lovashadosztály, a cs. és kir. 204. gyalogezred és a m. kir. 216. honvéd gyalogdandár fölött. A 30 zászlóaljból, 12 tüzérvetégből, 2 repülőszázadból álló csoport a moldvai határon Gyergyóban és a Csíki-medencében állomásozott. Goldbach tábornok október végén vagy november legelején eltávozott Erdélyből, a parancsnokságot a rangidős tábornok, Szabó Zoltán vezérőrnagy, a m. kir. 216. honvéd gyalogdandár parancsnoka vette át. November elején kelt jelentéséből² pontos képet kapunk az erdélyi csoport helyzetéről. A dokumentumban Szabó vezérőrnagy a következőket írta: „Mint már jelentve lett, a hírlapok által elterjesztett fegyverletételi és leszerelési parancs³ az embereket teljesen megvadította és nem engedelmeskednek senkinek sem.” Az Erdély védelmére rendelt alakulatok karhatalomként való alkalmazását kizártnak tartotta, legfontosabb feladatának azt tekintette, hogy a bevagonírozás helyére vezesse őket, hogy minél előbb megszabadítsa tőlük Erdélyt. A feloszlott, szétszéledt alakulatok em-

berei a Maros és a Küküllők völgyében lövöldözve, fosztogatva, a közbiztonságot veszélyeztetve hagyták el a Székelyföldet. A legénység mellett a csoportparancsnokság adminisztrációs személyzete, élén a vezérkari főnökkel is távozott, ahogy a tisztek egy része is, valamint a tábori csendőrök. A csoporthoz tartozó katonai intézmények, raktárak, gazdasági telepek alkalmazottai is mind elhagyták szolgálati helyüket. Szabó nem tehetett mást, mint az összes nem mozgatható (nem volt mivel, kivel mozgatni) hadianyagot, élelmet és jószágot átadta a Székelyföldön alakult nemzeti tanácsoknak, ezek a készletek később jórészt a bevonuló románok kezébe kerültek. A Linder Béla hadügyminiszter által jegyzett leszerelési rendelet Erdélyben is megtette tehát a hatását, ahogy a forradalom híre, szelleme is. Csíkszeredában anarchia uralkodott, a katonai raktárakat kifosztották, a tisztek rangjelzéseit letépkedték.⁴

Az erdélyi csoportparancsnoksággal megszűnt az a katonai vezetési magasabb parancsnokság, amely azzal a szándékkal jött létre, hogy az ország keleti határait óvja. Erdély katonailag teljesen védtelenné vált. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával együtt múlt ki a közös hadsereg és a katonai közigazgatás. Erdélyben megszűnt a cs. és kir. XII. Nagyszebeni Katonai Területparancsnokság, amelynek a Kolozsvári Katonai Kerület vette át a helyét, amely november elején az Erdélyi Katonai Kerület elnevezést kapta. Első parancsnoka Sieglér Konrád altábornagy, a Kolozsvári Katonai Kerület utolsó előljárója lett. Sieglér Konrád november 3-án értesítette az erdélyi katonai közigazgatás helyi szerveit, hogy az ott elhelyezett összes honvéd és volt közös csapatok, katonai intézetek fölötti parancsnokságot átvette, amint írta: „A nemzeti tanács bizalmából, a magyar hadügyminiszter parancsára...”⁵

Az időközben megalakult magyar, román és szász nemzetőrsekkel kapcsolatban szintén rendelkezett a tábornok, miszerint a helyi nemzetőr alakulatok parancsnokaik útján a saját nemzetiségű előljárónak vannak alárendelve. Az így létrejött három nemzetőr parancsnokság az Erdélyi Katonai Kerületi Parancsnokság egy-egy osztályát fogják alkotni, alárendelve a katonai kerület parancsnokának.⁶

Már a parancsok kiadását követő napokban kiderült, hogy azok végrehajtása komoly nehézségekbe ütközik, vagy egyszerűen lehetetlen. Az új katonai közigazgatás létrehozását és a parancsnoklási viszonyok tisztázását célzó utasításoknak nem lehetett érvényt szerezni. A nagyszebeni volt katonai területparancsnokság vezérkari főnök helyettese, Spiller alezredes Kolozsvárra küldött jelentésében⁷ arról számolt be, hogy a három nemzetből megválasztott katonatanács a parancsadási és rendelkezési jogot magának vindikálja, a katonai eszközöket, javakat lefoglalja. Mohán százados, a román katonatanács elnöke Logoschan vezérőrnagy, nagyszebeni állomásparancsnok előtt kijelentette, hogy parancsokat az erdélyi főparancsnoktól nem fogad el, mivel a szebeni román légiók az Aradi Román Nemzeti Tanácsnak vannak alárendelve.⁸

Az Erdélyi Katonai Kerületi Parancsnokság nem rendelkezhetett a román és a szász nemzetőrsekkel, ennek ellenére a hadügy támogatta azokat. Apáthy István, a Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottságának elnöke és dr. Vince Sándor alelnök, egyben katonai népbiztos (sic!), azzal a kérdéssel fordult a hadügyminisztériumhoz, hogy adható-e fegyver és ruha a román nemzeti gárdának, illetve ha a gárda erőszakkal szerezne meg a felszerelést, akkor mi legyen a teendő. A hadügy válasza értelmében a fegyverek és ruházat kiadható volt, illetve amennyiben szükséges, úgy az erőszakot karhatalommal megakadályozhatták.⁹

A kolozsvári román nemzetőrség novemberben levált a magyarról, Siegler tábornok rendeletére külön kaszárnyában helyezték el. A magyar kormány pedig arról intézkedett, hogy felszereléssel, fegyverrel lássák el őket. Kolozsváron, a népek önrendelkezési joga és egyenlősége jegyében, a román nemzetőrség parancsnokának Kotucz századosnak, két alkalommal összesen kb. 2 300 000 koronát utalt ki a kormány. Az így felszerelt zászlóalj erejű román alakulat a Magyar utcában lévő laktanyában került elhelyezésre.¹⁰ Az önálló, a magyar katonai hatóságoktól függetlenül működő román nemzetőrsegek ott, ahol még a magyar állam valamilyen formában jelen volt, attól igényelték a felszerelést és ellátmányt; az ellenőrzésük alatt tartott területeken pedig jellemzően lefoglalták a katonai felszereléseket, eszközöket. A magyar nemzetőrsegek csak addig működhettek, amíg a demarkációs vonalig¹¹ előrenyomuló román hadsereg alakulatai le nem fegyverezték őket, ahogy a csendőrséget is.

Az új haderő létrehozása Erdélyben is komoly nehézségekbe ütközött, rendkívüli körülmények között történt. November 12-én jelent meg a Friedrich István államtitkár által jegyzett 29867/1918. sz. rendelet,¹² amely az új, a belgrádi katonai konvencióban¹³ engedélyezett nyolc hadosztály szervezésével kapcsolatos irányelveket tartalmazta. Erdély és Dél-Magyarország tekintetében utasítást adott arra, hogy a demarkációs vonalon túli területekről a már megalakult egységeket vonják ki. A hadosztályok megszervezéséhez szükséges lépéseket a kerületi parancsnokságnak mielőbb meg kellett tennie. A rendelet melléklete tartalmazta az új hadsereg hadrendjét. Az Erdélyi Katonai Kerületi Parancsnokság területén a 38. hadosztályt kellett felállítani, amely a 75. kolozsvári és a 40. szatmárnémeti alakulási helyű gyalogdandárokból állt. Előbbihez a 21. kolozsvári, a 24. (volt brassói) zilahi, utóbbihoz a 12. szatmárnémeti és a 32. dési gyalogezredek tartoztak. Keveset tudunk a rendelet megjelenését követő napok szervezőmunkájáról, információink leginkább csak november végéről vannak, amikor már Kratochvíl Károly ezredes irányította a kerületi parancsnokságot és a hadosztályt. Az ezredek feltöltésének nyilvánvalóan korábban meg kellett kezdődnie, hiszen az ezredest csak november 26-án rendelték Nagyváradról Kolozsvárra.

A 38. hadosztály négy ezrede közül a 12. szatmári gyalogezred feltöltése sikerült a leghamarabb. Az alakulat fegyelme, a korszellemnek megfelelően, rendkívül rossz volt, a legénység a kinevezett ezredparancsnokot távozásra kényszerítette, maguk választottak újat. A helyzet azonban nem a 12. ezrednél volt a legrosszabb. A Kolozsvárról és környékéről kiegészített, a kincses városban elhelyezett 21. ezrednél uralkodó állapotok fölülmúlták azt. A zabolátlan legénységet a tisztikar képtelen volt kordában tartani. Fő szórakozásukat a mennyezetbe és az ablakon át való lövöldözés jelentette. Munkára nem voltak hajlandóak, asszonyok és más polgári munkaező felvételét követelték. A legénységi szobák berendezését nem kímélték, összetörték, az ablakon kihajigálták. Egy alkalommal maga Kratochvíl ezredes látta, amint az emeleti ablakokból berendezési tárgyak és egész kenyerek röpültek az utcára.¹⁴ Az ezredes a demarkációs vonal védelmét ellátó csendőr- és nemzetőr-alakulatok, valamint a tisztikar különítmények megerősítésére rendelte a 21. ezredet. Elsődleges célja az volt, hogy megszabadítsa tőlük a várost, illetve remélte, hogy a vonalon a fegyvelmezésük könnyebben fog sikerülni. Az ezred bevagyonírozása, elindulása katasztrofális volt. A legénység egész nap ivott a pályaudvaron, lövöldöztek, és kézigránátokat hajigáltak, egy részük szétszéledt. Később sikerült őket Tordára, Nagyenyedre és

Székelykocsárdra szállítani. Magatartásuk a románoknak jó ürügyül szolgált arra, hogy a zűrzavarra, fenyegetettségre hivatkozva szorgalmazták a demarkációs vonalon túl fekvő stratégiai pontok megszállását.

Miközben a románok november 12-től kisebb, majd a hónap végén nagyobb erőkkel zárkóztak fel a demarkációs vonalhoz, Kolozsváron felcsillant némi remény. Néhány székely tiszt fejében megfogalmazódott a gondolat, hogy a románok által még meg nem szállt, illetve részben birtokba vett Székelyföldre kellene menniük legénységet toborozni. Így írt erről Zágoni István, aki maga is részt vett a toborzásban: „A gondolat adódott, kínálta magát a történelmi oszlopok reccsége mögül. Magam is házaltam vele, hivatott férfiaknak igyekeztem odafor-dítani a figyelmét, türelmetlenség provokálásig indítványoztam, ajánltam, míg egy erdélyi magyar nagyság, kinek emléke legyen áldott, reám nem kiáltott: »Ne mind mondja, s ne beszéljen annyit, hanem csinálja meg!«”¹⁵ Ez az erdélyi magyar nagyság Apáthy István, a nemzeti tanács erdélyi vezetője, későbbi főkor-mánybiztos volt. A parancsnokság vezető tisztjei is magukévá tették a terveket. A fiatal székely tisztek parancsot, menetlevelet, pénzt és téli ruházatot kaptak. November 28-án már Baróton voltak, a szervezkedés központjában. A tisztek egy része Erdővidéken széledt szét, a többiek Háromszékbe és Csíkba mentek to-vább. Biharcfalváról döcögtek november 30-a éjjelén az első szekerek az önkén-tesekkel az ágostonfalvi vasútállomásra. Aztán jöttek a hermányiak, olasztelki-ek, baconiak, füleiek, bardóciak, Erdővidék megmozdult.

Micsoda történelmi pillanat 1918. december 1-je! A gyulafehérvári román nemzetgyűlés napja, ahová és ahonnan a magyar kormány különvonatai szállí-tották az erdélyi románságot. Ugyanazon a napon indult útnak Bocz százados páncélvonata, amely a családjukat, szülőföldjüket, hazájukat féltő erdővidéki székelyeket vitte fegyvert fogni Kolozsvárra.

Itt kell megjegyeznünk, hogy Bartha Albert miniszterségének idején, novem-ber 16-án a hadügy arra utasította a hazatérő katonákat fogadó állomásokat, hogy a székelyföldi legénységet mint egységes szállítmányokat indítsák útba, illetőségi helyük szerint csoportosítva. Egyben felkérték a Székely Nemzeti Tanácsot,¹⁶ hogy a székely legénységet figyelmeztessék az öt legfiatalabb korosz-tály bevonulási kötelességére.¹⁷ Kivételes eljárás volt ez, ahogyan az is, amellyel a volt cs. és kir. 82. gyalogezred pótzászlóaljának Szászvárosból Székelyudvar-helyre történő áthelyezését engedélyezték.¹⁸ A kivételek ezzel nem fejeződtek be, később, a két legfiatalabb korosztály szabadságolására vonatkozó rendelet¹⁹ megjelenése után a székely ezredparancsnokság immár Szatmárnémetiből kérte, hogy a szabadságolástól a hadügy a székely zászlóaljok esetében tekintsen el. A minisztérium válaszában értesítette a szatmárnémeti dandárparancsnokságot, hogy a két legfiatalabb korosztályhoz tartozó önként további szolgálattételre jelentkezőket nem kell szabadságotolniuk.²⁰ Úgy tűnik, Bartha alezredes, hadügy-miniszter kitüntetett figyelmet fordított a Kolozsváron, majd Szatmárnémetiben állomásozó székely legénységű alakulatokra. Az öt legfiatalabb korosztály visszatartására, behívására vonatkozó rendeletek²¹ természetesen a Székelyföld-re is vonatkoztak, tehát élt a bevonulás kötelezettsége. A katonai kiűrités elren-delése (november 12.) után a székelyeknek nem volt hova bevonulniuk, ezért bírt különös jelentőséggel a toborzás, hiszen megteremtette a bevonulás lehetősé-gét. Bár Zágoni István azt írta, hogy szervezkedésük a helyi közigazgatás ellen-állításába ütközött, több adattal rendelkezünk arra vonatkozóan, hogy a helyi köz-igazgatási tisztviselők a román megszállás első napjaiban is a legfiatalabb

korosztályok bevonulása érdekében tevékenykedtek. Udvarhely megye alispánja december 16-án értesítette a minisztériumot arról, hogy Szabadi Tivadar és Tompa István főszolgabírókat a románok letartóztatták, amiért azok bevonulásra szólították fel az érintett korosztályokat.²²

A megszálló román katonai hatóságok a magyar kormány a román nemzetőr-ségeket támogató eljárásával gyökeresen ellentétes gyakorlatot követtek, hiszen nem fel, hanem leszerelték a magyar nemzetőrséget, csendőrséget, megakadályozták azt, hogy az általuk megszállt területekről a hadkötelesek bevonuljanak. A Székelyföldön a 18–36 éves korú férfiak nemhogy nem vonulhattak be, de utazni sem utazhattak.²³

Az első székely önkénteseket szállító páncélvonat gond nélkül beérkezett Kolozsvárra. A pályaudvarról a tisztek zárt alakzatban, énekszóval vezették a legénységet a Honvéd utcai laktanyába, ahol pokoli állapotok fogadták őket. A feldúlt, kifosztott körletek olyan rendetlenek, mocskosak voltak, hogy az önkéntesek kérték, hozassanak nekik szalmát, és inkább az udvaron alszanak. Néhány nap alatt a székelyek kitakarították, lakhatóvá tették a körleteket. Napjaik azzal teltek, hogy alakzatban, nyolcas sorokban bejárták Kolozsvár főterét és fontosabb utcáit. Erőt árasztottak, és nyugalmat hoztak a város magyar lakosságának. A kincses város fellelegzett, ez a helyzet azonban csak néhány napig tartott. A város tele volt lopott katonai egyenruhába bújt szélhámosokkal, román provokátorokkal, akik székelynek kiadva magukat folytatták a „forradalmat”, hatalmaskodtak, garázdálkodtak, megpróbálták lejártni az önkénteseket. Szükségessé vált, hogy a székelyek megkülönböztető jelvényt viseljenek. Sárga Kristóf rófos Deák Ferenc utcai üzletében fehér anyagot vásároltak, amelyből szalagokat vág-tak, és a Lyceum Nyomdában rájuk nyomták a feliratot: „Székely Zászlóalj”, körbélyező is került a jelvényre, elkerülendő a hamisítást.

A megkülönböztetés mellett a tisztek szerették volna a székelyeket elkülöníteni attól a szellemtől, amely a nagyvárost belengte. Igyekeztek megóvni a legénységet a provokációktól és önmaguktól, természetükből fakadó hirtelenségüktől, ezért határozták el, hogy a város kívül eső részén lévő Fellegvár barakkjaiban helyezik el őket. Az áthelyezésre vonatkozó parancsnak nem örült a legénység, a katonai fegyelem még gyenge lábakon állt, az utasítást ezért meg kellett magyarázni nekik. A tisztek közül sokan ismerték a székely ember, a székely baka természetét, hiszen többen közülük valók voltak. Egy ilyen tiszt, Székely Lajos talpraesett ötlete oldotta fel az átköltözés körüli feszültséget, aki ennyit mondott a katonáknak: „Fiúk! Akié a Fellegvár, azé Kolozsvár.”²⁴ Nem volt ez igaz, de jól hangzott, a tömör érvelést a legénység elfogadta. A fellegvári barakk-tábor – mivel az a város külső részére esett – a „forradalmárok” nem dúlták fel, nem fosztották ki. Itt folytatták a tisztek az önkéntes alakulat feltöltését, felfegyverzését, kiképzését.

A kolozsvári toborzott székelyekből megalakult az első székely zászlóalj. Az ideiglenes parancsnok Zágoni István lett, majd tőle Berde Gábor őrnagy vette át a parancsnokságot. Később a már Kolozsváron ezredé szervezet alakulat elől-járójának Nagy Pál ezredest nevezték ki. December elején sorban érkeztek a vonatok Kolozsvárra, később jöttek, ahogy tudtak Csíkból és Háromszékből az önkéntesek. Felszerelésük és felfegyverzésük nem ment könnyen. Ruházattal a székelykocsárdi raktárakból el tudták látni az alakulatot, fegyvere azonban még karácsony előtt is csak a legénység felének volt. Ahogy 1918-ban minden más

katonai egységnél, úgy a székely zászlóaljnál is a legfontosabb probléma, a legnehezebb feladat a legénység fegyelmezése volt.

A hosszú háborúba belefáradt, a béke és a forradalom illúziójában megrésze-gült, atomjaira hullott, átmenetileg talán nem is létező nemzet megbolydult aggyal, érdekeit fel nem ismerve, cél nélkül tombolt a hamis próféták, tehetség-telen politikusok eszméinek zűrzavaros világában. A Székelyföldet sem kerülte el az őszirózsás összeomlás, nyomában kifosztott üzletekkel, raktárakkal, meg-alázott tisztekkel, fegyverrel rendezett családi és falvak közötti vitákkal, tréfából elhajított kézigránatokkal és kilőtt golyókkal, meggyilkolt jegyzővel és pappal. A mámor ott talán hamarabb múlt, hiszen a veszély oly közel volt, a szomszédban, sőt november 12. után már a portájukon jelent meg. Felrémlett az 1916-os román támadás és mindaz, ami követte. Olyan volt a székely zászlóalj, mint a Székely-föld. Meglegyintette a korszellem, de leginkább karakterének egyes vonásait erő-sítette fel. Impulzívnek nevezik őket a források, az első benyomásra, ösztönzés-re hirtelen cselekvő embereknek.²⁵ Impulzus pedig érte őket bőven, egy levert magyar címer, egy román kokárda vagy zászló, egy rossz, sértő szó azonnali cselekvést váltott ki belőlük. Gyengeség is, de inkább erő volt az impulzivitásuk-ban, hiszen képesek voltak a cselekvésre, érdekeik felismerésére. A tisztjeikre várt a nem kis feladat, hogy a bennük rejlő erő és értékek felhasználására meg-teremtsek a formát, a kereteket. December 9-én, alig több mint egy héttel az el-ső páncélvonat beérkezése után Kratochvil ezredes így jellemezte a székely ön-kénteseket: „Az itt bevonult székelység külsőleg tényleg tekintélyes erőt repre-zentál. Valóságban azonban a székely katonák fegyelmezése igen nehezen halad. Vérmérsékletükből kifolyólag minden székely a maga ura akar lenni, szeret pro-vokálni, és aztán a saját bírása lenni [önmaga bíraskodni]. A megalakult székely zászlóaljak korántsem alkalmasak arra, amire őket számbeliségük és kiváló egyéni tulajdonságuk képesítenék. Fegyelmezésükre beosztott tisztjeik és a Székely Nemzeti Tanács²⁶ tagjai nagy munkát fejtenek ki, s idővel értékes csapat alakul ki belőlük.”²⁷

1919. január 20-án Nagybaconi Nagy Vilmos százados a következőket jelen-tette a hadügynek a már Szatmárnémetiben állomásozó, székely önkéntesekből létrehozott alakulatról: „A Szatmáron lévő székely gyalogdandár csapatai – jelenleg 1 gyalogezred és 1 önálló zászlóalj – teljesen fegyelmezettek és parancs-nokai kezében vannak. A tisztek és legénység közötti érintkezés és viszony a lehető legjobb. A bizalmi férfiak²⁸ a tisztikart a fegyelem megszilárdításában tel-jes mértékben támogatják. Kisebb kihágások még előfordulnak, de az ilyeneket a legénység maga azáltal bünteti meg, hogy az illetőket mint a maga körébe nem illő elemet onnan kizárja.”²⁹ Néhány hét alatt tehát bekövetkezett az, amire Kratochvil számított, a kiváló egyéni tulajdonságokkal bíró, erősen impulzív székelyek fegyelmezett, önfegyelmező katonai egységeket képeztek, amelyekben még a katonatanácsok bomlasztó befolyásának érvényesítésére hivatott bizalmi férfiak is a fegyelem és rend megeremtését támogatták.

December 29-én a hadügy elrendelte az 1899–1900. évben születettek tartós szabadságolását, ami alól az ehhez a korosztályhoz tartozó székely önkénteseket felmentették. 1919. január 12-től a néphadseregbe a bevonulásra jelentkező 1896–1898-as évfolyambelieket már nem vehették fel szolgálatba, ehhez képest a 38. hadosztály január végén Debrecenben megkezdte a toborzást. Az egyik ol-dalon egy használhatatlan, a közrendre veszélyforrást jelentő „hadsereg” lesze-

relése, a másikon egy, a kor viszonyaihoz és a többi alakulathoz képest fegyelmezettnak tekinthető hadosztály feltöltése.

Zágonitól tudjuk, hogy a székely önkéntesek leginkább a fiatalabbak közül kerültek ki, az idősebb korosztályok otthon maradtak, tekintettel a közelgő román megszállásra. Érkeztek Kolozsvárra Csíkból, Háromszékből személyvonattal, tehervonattal, fogaton, gyalog, ahogy csak, ameddig csak tudtak. A Kolozsváron, majd Szatmárnémetiben gyülekező székelyek azonban nem csak keletről, a Székelyföldről gyarapodtak. A Székely Nemzeti Tanács által Budapesten felállított Székely Irányító Különítmény a fogságból hazatérő, illetve a leszerelés után a fővárosban maradt székelyeket is igyekezett a 38. hadosztályhoz küldeni.

Az új hadsereg megszervezésére vonatkozó rendeletek kapcsán említettük, hogy létezett a bevonulási kötelezettség. Ennek ellenére, ahogy a toborzott székely legénység önmagát, úgy tisztjeik és a 38. hadosztály parancsnoksága is a Székelyföldről bevonultakat egyértelműen önkéntesnek tekintették. Létszámukra vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk, egyes források szerint 1918 decemberének elején 4000-en voltak, túlzónak tűnik azonban ez a szám, december közepéig legfeljebb 2000-3000 fő gyűlhetett össze Kolozsváron.

Az önkéntesekből létrehozott zászlóaljok a 38. hadosztály parancsnoksága alatt álltak, de annak rendeletben meghatározott hadrendjébe nem tagozódtak be. A Kolozsváron szerveződött alakulatok önelnevezésében a kezdetektől ott a „székely” jelző: székely zászlóalj, székely ezred. A már ezreddé fejlesztett alakulat az 1. Székely Ezred elnevezést kapta, és egyik, a hadosztály keretében felállított ezredbe (12., 21., 24., 32.) sem sorolták be, ahogy a hadrendben megjelölt dandárokba (40., 75.) sem. A hadosztály alárendeltségébe tartozó önkéntes székely alakulatokat január közepén, a hadosztály hadrendjének újragondolása, átalakítása során illesztették abba. 1919. január 9-én kelt az a Friedrich István államtitkár által jegyzett, Festetics Sándor hadügyminisztersége idején kiadott rendelet,³⁰ amely arra hivatkozva, hogy a 38. hadosztály székelyekből alakult meg, és kötelékében már megszervezett székely zászlóaljok vannak, ezért a Székely Hadosztály elnevezést kapta. A 38. hadosztály elnevezés január 20-ával megszűnt. A rendelet az elnevezés megváltoztatásával egyidejűleg rendelkezett a Székely Hadosztály tagozódásáról is. A hadosztály annyi dandárt hozhatott létre, amennyi a már meglévő és még szolgálatra jelentkező székelyekből és erdélyi magyarokból létrehozható volt. A dandárok alkalmasak voltak a felszerelt legénység befogadására, illetve megeremtették a bővítés lehetőségét. A gyalogság két székely és egy magyar dandárból állt volna, s január 20-án a három dandárból kettő állt fel, egy székely és egy magyar.

A Friedrich-féle rendelet alapja a Bartha Albert által december elején, a riadózászlóaljok létrehozására kiadott utasítás volt.³¹ A Székely Hadosztály létrehozásával kapcsolatos rendelet több melléklete arra utal, hogy a Bartha idején megalkotott hadrendeket vették át. A Székely Hadosztály létrehozásával kapcsolatos rendelet több melléklete arra utal, hogy a Bartha idején megalkotott hadrendeket részben átvették. A 2. számú melléklet száma pl. eredetileg a 32243/el. 1.a. sz./1918. volt, ezt azonban lehúzták és átjavították, ahogy a melléklet címét is, hiszen eredetileg ez volt: Egy riadó zlj hadrendje, ebből a riadó szót lehúzták és kézzel ezt írták fölé: „székely (erdélyi)”.

A Székely Hadosztály hadrendjéről kiadott rendelet meghatározta azokat a szerkezeti kereteket, amelyek kijelölték a hadosztály megerősítésének útját. A zavaros szervezeti és parancsnoklási viszonyok között nehéz megállapítani,

hogy mi az, ami a rendeletből megvalósult, és mi nem. Egy 1919. II 25-én kiadott parancs³² arról tanúskodik, hogy egy székely és egy magyar gyalogdandár-parancsnokság jött létre, valamint a székely tüzérdandár. A hadosztály parancsnokságát a Szatmárnémetiben elhelyezett székely gyalogdandár-parancsnokság látta el. 1919 márciusa újabb változást hozott, a hadügyminiszter 2669/eln. 6. 1919. sz. rendelete – amely a Magyar Népköztársaság önkéntes hadseregének szervezetét határozta meg – megszüntette a Székely Hadosztály elnevezést, helyette a Székely Különítmény név bevezetését, használatát rendelte el. Ezzel együtt meghagyta, hogy a „székely csapatok jelenlegi összeállításukban... megmaradnak”.³³ A névváltozásra praktikus, hadseregszervezési okok miatt került sor. Böhm Vilmos hadügyminiszter abban reménykedett, hogy az önkéntes hadseregben rövid idő alatt felállítják a belgrádi katonai konvencióban engedélyezett hat gyaloghadosztályt. A különítménnyé átnevezett, átszervezett Székely Hadosztályt, kiemelve azok közül, a hetedik gyaloghadosztályt alkotta volna.

A különítményben az ezredkereteket megszüntették, azokat csoportokká szervezték át. A Székely Dandár öt zászlóalja alkotta az 1. Székely Csoportot, a 21. Székely Csoportot a 21. és a 32. ezredből állították össze, a 24-et pedig a 24. és a 12. gyalogezredből. Mindegyik csoporthoz tartozott egy tüzérosztály. A januári átszervezéshez képest változást jelentett még, hogy miután a huszárezredet nem tudták feltölteni, huszárosztállyá szervezték át azt. A tüzérdandár ettől kezdve szintén csoportként működött, amelyet a székely tábori, a székely tábori nehéztüzérezredek és a székely hegyitüzérosztály alkotott. A volt hadosztály hadrendje ezeken túl lényegesen nem változott. Önálló csoportot alkotott a 13 századból álló, ún. Verbőczy-zászlóalj, amely tiszti különítményekből, a volt erdélyi nemzetőrség egységeiből, hadapródiskolásokból, csendőrökből alakult, parancsnoka Verbőczy Kálmán százados volt.

Az 1. Székely Csoport parancsnoka Nagy Pál ezredes, majd Csekő Ágoston alezredes, a 21.-é Kubay Lajos, Csekő Ágoston, majd Schuppler Ferenc alezredek, a 24.-é Mjazovszky Géza, majd Gombos Zoltán alezredek voltak. A tüzércsoport parancsnokságát Böhm Béla alezredes, a huszárosztályét Percs Aladár alezredes látta el. Az árkászzászlóaljat Röder Adolf százados vezette, a lőszerrakódó századot Bikfalvy Pál hadnagy.

A székely önkéntesek mozgósítása alulról jövő kezdeményezés volt, de nem járhatott volna eredménnyel, ha nem nyerték volna el a hadügy irányítóinak: Bartha Albert, Festetics Sándor miniszterek és Friedrich István államtitkár támogatását. A szervezkedés politikai támasza a Budapesti Székely Nemzeti Tanács volt, amelynek vezető alakjai – Ugron Gábor, dr. Rozsnyay Dávid, Jancsó Benedek, Nagy Vilmos és a háttérből gr. Bethlen István – mindent megtettek a hadosztály megalakítása, fejlesztése érdekében.

A hátszél azonban enyhe fuvallat volt a szembefújó légáramlatokhoz képest. Az új magyar haderő létrehozását leginkább a baloldali politikai erők akadályozták. A Károlyi által képviselt képtelen pacifizmus és a kormány legitimitása érdekében hozott kapkodó, káros döntések fontos, de nem a legfontosabb tényezők voltak. Alapvető problémát jelentett a politikai helyzet tisztázatlansága, a hatalom kizárólagos birtoklására törő szocialisták, kommunisták tevékenysége. A hadügyminiszterek legjobb elképzelései és terveit is megtörték a katonatanácsok által épített falon, Pogány Józsefnek a Budapesti Központi Katonatanács elnökének tevékenységén, ambícióin. Az ő szemükben egy fegyvelmezett, hadra fogható, a belső rend fenntartására is alkalmas, de nem a befolyásuk alatt álló

haderő az ellenforradalmat jelentette. Egy értékeit veszített, ideológiailag átglyűrt, mégoly fegyelmetlen hadsereg azonban veszélytelen volt számukra.

A mindezek ellenére létrejött Székely Hadosztály megalakulása sikertörténetnek tekinthető. Az érdekeit felismerő legénység és az emberfeletti munkát végző tisztek sikertörténetének.

■ JEGYZETEK

1. Nagyszebeni hadtestparancsnokság.
2. Hadtörténelmi Levéltár I. 29. Magyar Hadügyminisztérium Karhatalmi Osztály (a továbbiakban HL I. 29. Karhat.) 1918. 9/2. 244–245. f.
3. Rubint Dezső: *Az összeomlás, 1918*. Globus Nyomdai Műintézet, Bp., 1922. 317.
4. Bene János: *Jékey Ferenc I. világháborús naplója*. A Jósza András Múzeum Évkönyve, 1997. XXXVII–XXXVIII. 281.
5. HL II 891. V. Erdélyi Katonai Kerületi Parancsnokság (a továbbiakban II 891.) 1918. 48/27–34. 679. f.
6. HL II 891. 1918. 48/27–34. 685. f.
7. HL II 891. 1918. 48/27–34. 759. f.
8. HL II 891. 1918. 48/27–34. 767. f.
9. HL I. 29. Magyar Hadügyminisztérium Katonapolitikai Osztály (a továbbiakban Katpol.) I. 1918. 14/1. 32252. 69. f.
10. Apáthy István: *Erdély az összeomlás útján*. Új Magyar Szemle 1920. 2–3. sz.
11. A demarkációs vonal a Nagy-Szamos felső folyásától Marosvásárhelyig, onnan a Maros mentén Szegedig, majd a Baja–Pécs vonaltól északra a Drávaig húzódott. Így, más országrészek mellett a Székelyföld, Erdély déli része, a Bánát a demarkációs vonalon túlra került.
12. Rubint: i. m. 337–339.
13. November 13-án Linder Béla tárca nélküli, a béketárgyalások előkészítésével megbízott miniszter aláírta a belgrádi fegyverszüneti szerződést, amely hat gyalog- és két lovashadosztály felállítását engedélyezte Magyarországnak, az antantcsapatok számára lehetővé tette az ország stratégiai pontjainak indoklás nélküli megszállását. Az egyezményt eredetileg a fegyverszüneti szerződésnek nevezték, csak később lett katonai konvenció.
14. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL VeML) XIV 10. Kratochvil Károly iratai (a továbbiakban: XIV. 10.) 2/1. 79.
15. MNL VeML XIV. 10. 1/4. 70.
16. Primpilus: *A Székely Hadosztály és a Székely Nemzeti Tanács*. Új Magyar Szemle 1920. 3. sz.
17. HL Magyar Hadügyminisztérium 1. a. Osztály (a továbbiakban: I. 29. 1. a.) 1918. 4/6. 583. f.
18. HL I. 29. 1. a. 1918. 4/4. 260. f.
19. A magyar hadügyminiszter 34229/eln. 2/a. 1918. számú. körrendelete.
20. HL I. 29. Katpol. 1918. 14/1. 232, 238. f.
21. HL I. 29. Katpol. 1918. 14/1. 232, 238. f.
22. Zágoni István: *Székelyek ítéletidőben*. Griff Könyvkiadó, Bp., 1943. 17.
23. HL I. 29. Karhat. 1918. 14/1. 240. f.
24. Zágoni: i. m. 58.
25. HL I. 29. Katpol. 1918. 14/4. 206. f.
26. A székelység politikai érdekképviseletét ellátó szervezet 1918. november 9-én alakult meg Budapesten. A legfontosabb célja, a területi integritás védelme érdekében próbált nyomást gyakorolni a kormányra és külföldön propagandát kifejteni.
27. HL I. 29. Katpol. 1918. 14/4. 207. f.
28. Bartha Albert hadügyminiszter által, a katonatanács nyomására bevezetett bizalmi rendszer a haderőben a baloldali politikai befolyását erősítette, általában szétzüllesztette a parancsnoklási viszonyokat, fellazította a hagyományos katonai rendet, fegyelmet.
29. HL, II. 1004. 38. Székely Gyaloghadosztály, ill. Székely Különítmény (a továbbiakban: II. 1004.) 1919. 40/2. 7. f.
30. HL I. 75. b. Tüzérségi felügyelő (a továbbiakban I. 75. b.) 1919. 38. 476–488. f.
31. A magyar hadügyminiszter 32243/eln. 16/1918. számú rendelete.
32. HL, II. 1004. 1919. 40/3. 14. f.
33. HL I. 75. b. 1919. d 477. f.